

*Милош Кнежевић**

Институт за политичке студије, Београд

ВЕЛИКЕ И МАЛЕ НАЦИЈЕ И ДРЖАВЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА: ОСВРТ НА ОДНОСЕ И СВОЈСТВА ВЕЛИЧИНЕ У ГЕОПОЛИТИЦИ

Сажетак

Аутор се у раду осврће на неколико својства односа великих и малих нација и држава на међународном плану. Будући да се тај план, између осталог, може схватити и као политички, односно геополитички, аутор указује на континуирано деловање разлика међу актерима међународног живота. Посматрано кроз призму теоријског реализма, теорије глобализације, светског поретка и критичке геополитике, суштина тих односа се препознаје у супротностима и противречностима. На тој основи су размотрена својства, несразмерности, неуједначености, неједнакости и неравноправности која обележавају негативне аспекте међународног одношења. Слика света која се формира у глобализацијским токовима указује на континуитет стања експлоатације, доминације, колонијализма, империјализма и хегемонизма у постмодерним „нео“ и „пост“ формама. У том смислу, аутор закључује да је за оптималну међународну националну позицију потребно разборито тумачење реалног геополитичког положаја, умешна спољна политика и дипломатија, као и јачање одбрамбених и безбедносних потенцијала у регионалним оквирима. У закључку аутор истиче да је политичку праксу потребно ускладити са дефинисаним

* Контакт: milosk952@gmail.com

стратешким, циљевима суверенизма и војне неутралности, што претпоставља смер кретања ка ЕУ, али не и чланство у НАТО. Напослетку, у ствари, најпре, Србија мора бити стрпљива и упорна у напорима реинтеграције АП Косово и Метохија у свој државни састав.

Кључне речи: *велике и мале државе, геополитика, међународни односи, национални интереси, национална безбедност*

УВОД: СВОЈСТВА МЕЂУНАРОДНИХ ПРОЦЕСА

У области међународних односа дешава се непрекидно придевање односних својстава. Развојно променљива својства међународних односа се потом препознају постепено, чиме се употпуњује слика о њиховој историјској, друштвеној и политичкој природи. У савременом добу глобализације практично да нема релевантне појаве унутрашње политике великих и малих нација и држава која се директно или индиректно не исказује и у међународној димензији (Кнежевић 2003, 216-253).

Међународна димензија се све више претпоставља и у односу на појаве које су донедавно сматране искључиво унутрашњим. Глобализацијски токови оспољавају унутрашњу политичку појавност чинећи њену унутрашњу, мекану тј. демократску, или тврду, тј. ауторитарну природу моћи предметом спољашњих похвала или покуда (Nye 2004, 68-81). Реално оспољавање унутрашњих односа у времену интензивних комуникација, информација и пропаганде глобалних мрежа, односи се и на мале и на велике земље.

Када се искаже формулација „међународни односи“ пре свега се помишља на суму разноликих односа и начина на који делују и које обухватају кључни актери, тј. субјекти тих односа, а то су нације и државе, национални и државни агрегати, то јест политички и војни савези, алијансе, асоцијације, партнерства. Опште обележје те врсте односа је дубоко партикуларна политизованост и идеологизација. Отуда се у међународној надградњи претпоставља темељна политичка димензија, па се

о међународним односима данас понајвише и углавном говори као о политичким и геополитичким односима у стилизованом маниру геополитикологије (Кнежевић 2017, 37-79; Степић 2019, 348-364; Кнежевић 2020, 73-111; Деспотовић 2012).

Иако је такав тип дискурса најчешћи он ипак није једини јер постоје и облици међународних односа који нису непосредно политички и геополитички интонирани.

Као што велике и мале земље теже међусобној сарадњи, према историјским сведочанствима и данашњем стању, оне исто тако теже и сукобима. Сукоби у међународним односима су истраживачки фокусирани предмет теорије сукоба (Асимовић 1987, 183-232; Милашиновић и Јевтовић, 2013, 103). Ратови између нација и држава сведоче о другом, док се прво огледа у примерним сарадњама, међусобним подршкама и савезима. Да сарадње и подршке могу бити неискрене и засноване на користољубивим интересима може се препознати одмах, или са извесним закашњењем после завршетка догађаја и претрпљених штета (Хиршман 1999, 64-70; Кнежевић 2015, 265-295).

Сарадње и савези, такође могу бити оствариване ради припреме и отпочињања сукоба, или коначне победе у рату. У међународној политици се не би смело унапред радовати изреченим похвалама, обећањима и заклињањима у „вечно пријатељство“, јер се размахани реп изневерене „вечности“ обично мери аршинима краткотрајности интереса.

Транспарентност савремене међународне политике један је од њених уздигнутих идеала који је из унутрашњег пројектован на спољашњи план деловања великих и малих нација и држава. Идеал транспарентности - у значењу провидности, прозрочности, сагледљивости, доступности и јавности политике - супротан је вишевековној пракси конспирација и тајне дипломатије који су политички свет чинили нечитким и загонетним. Транспарентност, додуше, јесте продемократски идеал, али не и трајно и подразумевано политичко стање. Као и мање-више сваки идеал, транспарентност политике је стање које тек ваља постићи а не стање које већ постигнуто и трајно обезбеђено. Јер, политика садржи конститутивни потенцијал нетранспарентности. Сваки пут када тежи ефикасности, а ту

ефикасност не обезбеђује јавност већ тајност, политика ће садржати мистерија и бити тајна (Кнежевић 1994, 31-71). Све док се тајна не разоткрије, ако се то икада деси?

Напоследку, у односима великих и малих држава кључни квантитативни параметри моћи су углавном познати те стога изостају већа изненађења. Одређена квалитативна својства великих и малих нација и држава могу, међутим, да се испоље мимо очекивања и изненаде. То се нарочито догађа у турбулентним, инцидентним и ратним временима. Својстава савремених политичких процеса има безброј, али се ипак нека издвајају маркантним деловањем због чега су и устаљена у колоквијалној и научној употреби.

НЕСРАЗМЕРНОСТ И НЕУЈЕДНАЧЕНОСТ

У политичким односима великих и малих земаља од прва је приметна несразмера дејстава која потичу из различитих квантитативних и квалитативних величина националних и државних територија и броја становника, као градивних фактора снаге и моћи. Крајња неуједначеност величина држава, приказана на политичкој карти света и разноврсним статистикама, резултат је историјских околности њиховог неравномерног настанка и развоја.

Бројчано велики и мали народи живе једни поред других и једни са другима, а слично је и са коегзистенцијом територијално великих и малих и богатих и сиромашних држава. Неуједначене величине утичу на односе суседа који могу бити неискрени и лоши, срдачни и добри. Велики се могу са пажњом, заштитнички и пријатељски односити према малим нацијама и државама. Али већи, богатији и јачи могу бити безобзирни и арогантни, испуњени сталним потцењивањима и ниподаштавањем, притисцима и претњама.

Слично је и са односима унутарконтиненталних величина великих и малих нација и држава. Било да се доживљава као премала или велика и највећа, величина може бити ефикасан фактор одвраћања од сукоба, чинилац смиривања и равнотеже међунационалних и међудржавних односа, али и јак подстрек за сукобе и успостављање доминације. Чудна је

али честа историјска појава да највећи и најмоћнији, упркос својој величини, не престају са тежњама територијалног и ресурсног увећања. По свему судећи, природа моћи је таква да не настоји само учвршћењу у постојећим границама, него и проширењу и увећању путем граничних инцидената, локалних интервенција, копнених и ваздушних агресија и територијалних експанзија.

Затечена неуједначеност просторних величина држава је плод текуће територијалне динамике у савременим међународним односима и специјалне морфогенезе у контурама дуге, вишевековне и миленијумске историје. У преплетима дугих и кратких историјских процеса садржан је одговор на питање зашто је нека држава квантитативно и квалитативно велика, а нека мала? У сваком случају, простор политичког збивања детерминише политику, као што политичка пракса истовремено детерминише границе великих и малих националних и државних територија (Степић 2011, 97-100).

НЕЈЕДНАКОСТ

Порив да се буде изједначен са другима делује упоредо са поривом да се спрам других буде надмоћан или заштићено подређен другима. Индивидуална антропологија указује на све три ситуације у односима, а ни сазнања социјалне и политичке антропологији не указују на друкчије. У реалној политици делује тежња као самоодржању и ничеанска „воља за моћ“. Људи нису само увиђавна, питома и љупка бића. Људи умеју да буду итекако одвратни и брутални, до несхватљиве анималности.

Теоретичар и историчар политике Драган Симеуновић сматра да је: „Сила средство остварења и одржања моћи, а насиље начин исказивања и спровођења моћи када субјект моћи посредује свој утицај силом у комуникацији са објектом моћи“ (Симеуновић 1989, 7). Политиколог и филозоф Илија Кајтез запазио је да је „Насиљу иманентна моћ, мада се насиље може извести и из немоћи када слабији изненади јачег. Појам сличан насиљу је принуда где под принудом треба сматрати нормативно ограничену употребу силе док у условима ‘дивљег’ насиља она ничим није ограничена, првенствено нормативно а потом и временски“ (Кајтез 2009, 41).

Општи теоријски оквир унутар кога се истражује појава насиља и силе у међународним односима је концептуализован у социолошким, психолошким и политиколошким *теоријама надметања (игара), конфликта, силе, хаоса*, као и у *теоријској геополитици, стратегологији, дефендологији и полемологији*.

Индивидуална, групна и колективна агресија и агресивност као својство политике тумачен је у *социјалдарвинизму* и *психолошким* и *социјалпсихолошким* теоријама политике, нарочито у *инсинктивистичкој* и *реактивној* парадигми агресивности. После њих, слични интерпретативни циљеви испољили су се у разним модалитетима *политпсихолошког бехејворијализма*, а у новије време и у *биополитичкој теорији*.

Међународни односи, међутим, нису само попрште сукоба већ и учтива дипломатска сцена. Дипломатија често предупређује и заклања стварне сукобе. Међународни односи не одају само призоре размирица и трвења овећих и омањих нација и држава, него и великих и малих између себе. Свако понаособ сматра или умишља да је у неједнак положају спрам другог и то хоће да промени, да се изједначи и буде једнак. Нације и државе теже, заправо, једнакости са другима али увећању моћи до надмоћи и супериорности (Петровић 2013, 36-41).

Дешавају се, међутим, и супротне ситуације да нације и државе траже помоћ када су угрожене, изражавајући при том спремност да се безостатно потчине и подреде ономе који може и хоће да их заштити. Догађа се чак да се у слепом слеђењу моћног заштитника поједини народи одричу сопственог суверенитета и територијалног интегритета. У паничном страху од агресора или хладном калкулацијом свеједно, зарад опстанка такве земље и народи могу да се одрекну независности, па чак и делова колективног субјективитета и идентитета. Али, то су свакако екстремне ситуације које се у међународним односима, додуше, збивају, али не толико често да би деловале као правило.

Политички живот који се одвија у свету неједнаких, од вајкада је оплемењиван хуманим идеалима и илузијама једнакости. Иако је једнакост високо постављено вредносно начело и идеал у међусобним односима великих и малих држава,

оно се не остварује према препорукама моралног опхођења. У међународним односима не влада само неуједначеност него и многострука неједнакост. Потреба уважавања једнакости односа међународних државних и националних субјеката испољава се чешће као морализаторски ламент и морални апел него као стварна међународна пракса. Неједнаке снаге и моћи величине геополитички великог и малог у стварности чине дискриминациону динамику међународних односа. Обухваћене ковитлацима стратешких игара великих и регионалних сила, мале и најмање државе и нације обично нису у подједнакој позицији да утичу на битне одлуке, чак и када је у питању њихова судбина.

Неједнакост великих и малих земаља у међународним односима се испољава на много планова: економском, финансијском, културном, информативном, политичком, војном, безбедносном, културном итд. Мада има и супротних случајева, повећану економску снагу углавном прати нарастали политички утицај и ојачана војна снага. Постоје, међутим, и супротне ситуације у којима су економски цинови, попут Јапана и Немачке, војни „патуљци“. У таквим околностима национална и државна безбедност се остварује више савезништвом а мање утицајем властитог али суспрегнутог војног фактора.

Поред тога, може бити и обрнуто, да су економски не толико развијене чак и сиромашне земље политички истакнуте а војно пренапрегнуте. Унутрашње социјалне и политичке неједнакости такође утичу на неједнаки положај савремених нација и држава. Укратко, заостале, сиромашне, слабе и једва одрживе државе тешко да могу да се изборе за једнакост положаја у међународним односима. Било да су по мерилу квантитета мале или велике, оне то тешко могу да постигну.

НЕРАВНОПРАВНОСТ

Развојна неуједначеност и неједнакост нација и држава у основи су њихове неравноправности. Док је неуједначност плод историјског међунационалног и међудржавног развоја дотле је неједнакост испољава у стварности постигнутих квантитативних и квалитативних показатеља моћи. Неравноправност се, међутим, исказује у сфери

међународноправних односа што значи да првенствено мерило нису правда и праведност, него право, правност и правичност (Кнежевић 1995, 219-240).

Положај и улога великих и малих нација и држава се сагледава и тумачи кроз правну оптику, са правног ракурса на међународноправном хоризонту. Равноправност је, дакле, у ужем и прецизнијем смислу повезана са правом, и то важећим међународним јавним правом.

Јуснатурализам у савременој неолибералној и постмодерној верзији толико је, међутим, изобличен да је питање у којој се мери, заправо, надовезује на староконтиненталну филозофску и политичку традицију. У тумачењу односа великих и малих нација и држава проблематизовање јуснатуралистичких идеја је од значаја јер се оне историјски не појављују само као идеје него и као систерми идеја, идеологије људских права (Томушат 2006, 57-73).

Та идеологија се са индивидуалног пројектује на колективни план чиме се ствара политичка платформа на „право на самоопредељење до отцепљења“. Када право на самоопређење и самоопредељење еволуира, заправо ескалира до екстремне тежње сецесије, из његове нормативне супстанце се губи почетни импулс идентитетног самоопређења јер се у плуралном амбијенту обично улази у сукоб са интегристичком већином. Овај на изглед природноправни механизам у односима великих и малих етноса и нација, и држава и државожељних ентитета често доводи до угрожавања интегристичке већине од фанатизоване мањине. Сецесија се у либералном маниру оправдава разним „правима“, међу којима су: право на личну имовину; право на слободно политичко удруживање, право на националну културу и идентитет, итд. (Pavković 2009, 60).

Уз то, сецесионо милитаризована мањина добија спољну подршку, која се медијски и дипломатски „легитимизује“ потребом заштите угрожених колективних људских права.

Тиме се долази до другог права које у неравноправном мишљењу односа великих и снажних и малих и слабих нација и држава, озбиљно нарушава међународну равнотежу и безбедност и мир у свету. То је промовисано „право на

хуманитарну интервенцију“ у земљама и против земаља и народа који се процене као „некооперативни“, „реметилачки“ и „геноцидни“. То право се често ослања на ванправна идеолошка вредновања и политичке процене о рђавим социјалним приликама и неиздржљиво лошем стању демократије у нациљаним подручјима. То да прави циљ „хуманитарних“ интервенција често нема никакве везе са заштитом угрожених људских права, излишно је и говорити. Па ипак, о томе се размишља, говори и убеђује У основи теоријских расправа је неразрешива дилема јесу ли војне интервенције моралне? (Filips 2008, 179-203).

Првенствени разлози за велику већину војних интервенција предузетих у овом и прошлом веку налазе се у незаситим геоекономским и геополитичким интересима, у непрекидној борби за ресурсе и глобалну доминацију. Покретне слике неправних и противправних стања у међународним конфликтима постају још мрачније чињеницом да је већина скорашњих интервенција предузета без одобрења или мимоилажењем одлука Савета безбедности Уједињених нација (Rubin 2008, 78-80).

Тиме су привидно идеалистички и брижни људскоправни подухвати, реалполитички измештени из правне у изванправну геополитичку сферу стратешког надметања и ратовања. Наизменичне војне интервенције у контурама локалних и регионалних сукоба, указује на узрочну важност социјалне, економске, технолошке, културне и религијске основе савремених сукоба који се нештеднице камуфлирају реториком људских права.

Очигледно је да политичка вредновања и геополитичке процене у многоме компликују јуристичко логицирање и „чисту“ правну нормативност. Неравноправност великих и малих нација и држава није само неправност, прекоправност и противправност него и неправичност. А све то, произведено из односа већег и мање моћи, снаге и слабости, указује на релативно важење и неважење норми, процедура и институција међународног права (Кнежевић 2006, 563-590).

Јер, није само недостатак спроводљивих санкција знак слабости међународног права, већ и норме и процедуре које у

„обавезном правном облику“ велики намећу малим нацијама и државама а да при том себе саркастично изузимају из тако натуране правне праксе.

Како год, неравноправност великих и малих нација и држава у девастираном амбијенту двоструких политичких аршина и међународне дипломатске хипокризује дубоко позлеђују међународне односе. Очигледно је да се продемократски унутарполитички идеал владавине права и правне државе не може у целости остварити у домену међународног права и онога што се назива међународном заједницом. Конфликти који се непрекидно обнављају у разним регионима света указују на дубоке супротности интереса и идеолошке противречности које механизми међународне сарадње и међународне институције и организације једва да могу да пропрате, да би деловале са фаталним закашњењем и углавном неуспешно.

Чак и уколико се неравноправност великих и малих држава тумачи на матрици несразмерности њихове величине, неуједначености снага, и развојне неједнакости, и тада остаје чита практична превага мерила моћи у реалполитици и реалистичка парадигма која у међународним односима пре свега препознаје кртичњак геополитичких интереса и прикриваних циљева и акција. Неравноправност великих и малих нација и држава није, дакле, изненађујуће већ често и уобичајено својство међународних односа, као што је уобичајена и разборита тежња да се то својство умањи и уклони.

АМОРАЛНОСТ

Једна од изазовних недоумица која се појављује у разматрању међународних односа тиче се одређивања њихове природе у самеравању са обичајима и моралом. Та недоумица оптерећује, додуше, и општа схватања политике као нарочитог вида људске праксе. Да ли је политика по својим учинцима уопште морална? Има ли морала у политици, чест је вапај озлојеђених грађана. Да ли политика само тежи моралном успостављању које најчешће не успева или не жели да оствари? Или је политика, кратко речено, „с оне стране добра и зла“, морала и морализовања? Та питања мало кога

остављају равнодушним; она нису нити могу да буду до краја расправљена у политичкој теорији, политичкој филозофији и политикологији.

Очигледно је да у неуједначено развијеном свету, испуњеним драстичним неједнакостима и неравноправностима, тешко може бити речи о подударности и хармоничности циљева и интереса свих учесника у међународним односима. Већина њих се креће, заправо поскакују необележеним минским пољима супротности интереса и идеолошких противречности. Ако се уопште сете, на политичком моралу инсистирају актери када су неуспешни у политичким процесима и слабији или поражени у конфликтима, а не када су надмоћни и успешни. Победнички осећај потискује моралне дилеме победе. Уосталом, у немилосрдном свету моралистичка ламентозност аутсајдера се опажа као израз утучености у немоћи. Позивање на морал и морални призови, у политици се почесто сматрају наивношћу а понекад и лакоумношћу и глупошћу.

Тешко је, такође, дословно пренети уобичајена правила личног и индивидуалног морала на морални живот хетерогених скупина. Разлике изопачене у супротности чине конфликтну динамику односа посвађаних група и колективитета који не могу да се сложе око разрешења спора. Још је теже често интрисична морална правила екстериоризовати и поставити их у средиште политичких односа грађана, нације и државе, посебно у атмосфери међунационалне нетрпељивости и државног ауторитаризма. Али, понајтеже је оно што свакако важи у личном и појединачном моралу (а можда у политичком моралу у оквирима заједнице нације и државе), пројектовати у међународне и међудржавне односе.

У међународним односима, а поготову у односима великих и малих нација и држава, присутна је заправо иста она теоријска и филозофска дилема која је опхривала пасиониране мислиоце политике од најранијих времена. Према претежним мерилима и у крајњој инстанци, она се може свести на бинарна и поларна схватања: политике као реално и интенционално моралне људске делатности, и политике као вештине и умећа, заната и технике одлучивања и владања.

Изложена дистинкција је, дабоме, двотонално поједностављење веома нијансираног колорита општих тумачења политичких појава. У теоријском животу политикологије на сцени је мноштво варијација и комбинација изложених примарних становишта. У скоро сваком од њих се колико-толико узимају у обзир поменути аспекти социјалне, психичке, те културне и историјске појаве политике, али им се придаје различити смисао и значај. У реалполитици и теоријском реализму у сферама међународне политике и геополитике, превлађује становиште које, на уштрб интерпретативног примата морала, даје предност тумачењу практичних мотива и националних и државних интереса и безбедности (Бодин 2017, 4-5, 7; Кнежевић 2016, 115-138).

У том стилу и типу тумачења међународних односа великих и малих држава узима се у обзир и морални фактор, али он није у првом плану расуђивања а одатле ни моралистичких расуђивања а поготову не моралних препорука.

Нормативне или етичке теорије политике не објашњавају само „објективну“ значењску императивност политичког одлучивања и одлука да нешто или неко у међународним односима непорециво постоји и јесте онако како својом вољом хоће најмоћнији (Веуте 1977, 31-42).

Осим описивања налога моћи по правилу да „сила Бога не моли“ и „свршене ствари“, нормативне теорије политике тумаче и објашњавају ситуационе релације и релативизме, узроке и интересе, али и побуде и разлоге, зашто би требало да буде оно што се политички налаже и намеће, а не нешто друго или супротно.

Између нормативних теорија и филозофија политике и идеалистичког теоријског приступа међународним односима не би, међутим, требало стављати знак пуне једнакости. Идеалистичка грешка се, по етичару Јовану Бабићу, састоји се у непоштовању чињеница живота и света из „гносеолошке охолости“ (Babić 2005, 44) Иако идеалистички приступ спада међу нормативне теорије, и други приступи политици садрже нормативне димензије. У тим димензијама се истичу правила и принципи, идеје и идеализовања прошле, садашње и будуће реалности. То, на пример, чине процедуралисти нормативне

оријентације који управо правила сматрају суштинском димензијом и феноменом међународних односа и међународног поретка (Cohen 1981, 141-154)

Ма колико била склона фактографском и фактолошком чистунству, ниједна ненормативна теорија политике није у потпуности лишена моралних визија и етичких нормативних пројекција. И теоретичари тог стила расуђивања непрестано врше моралне процене и вредновања, било да тумаче међународну политику сопствених земаља или тумаче политике других нација и држава.

И у практичној и теоријској геополитици, као изразитом облику политичког реализма, постоје такође премисе нормативности у специфичној *геополитичкој аксиологије* и *етици геополитике*. Као највиши идеали и стратешки циљеви декларишу се оптималан геополитички, геоекономски и демополитички положај у односу на суседе и у региону а све то се чини погледима кроз оптику остваривања националне и државне безбедности. У том смислу, може се рећи да су уочљиве етички засноване геополитике. То, наравно, не значи да у међународним односима не делују и рђаве и неморалне геополитике, геополитике разора, беде и зла које рђавим дејствима угрожавају и нарушавају мале нације и државе.

У разматрању предочних односа требало би, такође, избегавати аутоматизам вредносног одређења квантитативно и квалитативно великог и малог у међународној политици. Моралност не би требало неупитно приписивати само малим и нејаким народима и земљама, а неморалност великим и снажним силама. Такво предцирање било би поједностављење моралних аспеката комплекса међународних односа само по мерилу величине и укупне снаге. Ваља имати на уму да и политичке елите малих народа и земаља чине неморалне испаде, чак и злочине, које веће и највеће земље не прихватају и осуђују. У сваком случају, положај и улога врховног моралног судије у светским односима никоме није богомдана и завек обезбеђена.

УНУТРАШЊА И СПОЉАШЊА СЛИКА СВЕТА

Међународна сфера није више као некада одсечно оделита и на сазнајној и осећајној раздаљини од појединаца, група и заједница. Политика је дубоко продрла у индивидуалну и колективну људску психу, стварајући емотивне слике о окружењу које далеко надмашују локалне исечке глобалног шара. Према актерима међународне политике се гаје наклоности и одбојности, љубави и мржње, филије и фобије, осећаји захвалности и ресентимани и реваншизми (Кнежевић 2020, 64-125).

У постмодерном и пост-постмодерном добу које проживљавамо мозаични планетарни доживљај није само ојачала већ је и створила глобализација. У препуштању медијским инфо-таласима стиче се утисак временског убрзања и просторног сажимања великог света који у магнуењу акцелерације и компримовања постаје све мањи и скученији. Варљиви утисак промењене величини учешћа и доприноса „светским пословима“ креће се од лилипутанске незнатности сажетој у недељивој тачки, до гуливерске безмерности. Уочавања и препознавања од великог до малог, од малог ка великом, све то се реперкутира на осећаје ишчезавајуће ништавности или гигантске моћи.

Слика света делује чак и када није сагледљива, као синкретички унутрашњи вербо-воко-визуал доживљај о спољашњој просторно/временској величини глобуса. По социологу Зорану Видојевићу слику света обележавају глобализација, модернизација, прерасподела светске моћи и транзиција, тј. посткомунистичка трансформација (Видојевић 2001, 101).

Екстерно/интерно генерисана слика света је побуђена квантитетом и интензитетом информација о свему и свачему, па и о међународној политици. Чини се као да је управо политика између нација и држава одговорна за могућности опстанка и просперитета, али и опаке могућности блиске пропасти и катастрофе. И управо су то две телеологије и два есхатона између којих и ка којима вијуга посрћући савремена мисао о међународним односима. Једна сотериолошки бави

избављењем и спасом човечанства од самозадатих пошести, док је друга катастрофички застрашена црним слутњама армагедона.

Анализа међународних чинилаца унутрашње политике је често обимнија и развијенија од анализе процеса и структура унутрашње политике и њеног утицаја на формирање спољнополитичких ставова и спољнополитичко одлучивање (Кнежевић 2010, 167-204). То заправо указује на извесност интерпретативне доминације норми и визија, те процеса и структура међународне политике у интеракцији на међународном плану.

У реалистичном конкретизовању значења савремене епохе потребно је поћи од деловања разлика, супротности и противречности и уважити поменута својства неуједначености, неједнакости, неравноправности и иморалности у међународним односима. Тек када се наведено узме у обзир постају јаснији механизми маргинализовања, дискриминисања и инфериоризовања малих нација и држава, који се са становишта супремације снаге и моћи примењују у савременом свету. Ако се томе дода превентивна и реактивна примена силе путем репресије, сучељавање са тероризмом (Кнежевић 2016, 67-99), интервенционизам, отворене агресије и окупације... слика геополитички избраздане планете постаје узнемирујуће сурова.

Наглашени значај у савременом добу задобила је борба против тероризма чија дифренцирана својства политиколог и војни стручњак Радослав Гађиновић наводи овим редом: неизбежна политичка мотивација; насилност или претња насиљем; далекосежна усмереност ка психолошким последицама које превазилазе непосредне жртве, и; вођеност од стране неке терористичке организације (Гађиновић 2006, 25)

Националне, међунационалне и транснационалне, локалне, регионалне, сузбконтиненталне, континенталне, трансконтиненталне и глобалне структуре налазе се саодношењу глобализације, светског поретка и геополитике. Тим процесима су обухваћене и у њима се граде политичке територијалне структуре: простих и сложених држава, полудржава, тзв.

ентитета (као једва држава), одржављених и раздржављених творевина у прелазним облицима протектората, заштићених зона, мигрантских коридора, међуграничних и сабирних подручја, окупираних, сепарисаних, милитаризованих и демилитаризованих простора и сл.

Когод се у равнању према критеријуму степена државности, величине простор и броја становника одлучи на разматрање плурализма националних и државних актера у међународним односима увидеће велику разноврсност. На међународној сцени делују најмање државе (microstates), мале и средње државе, велике и највеће државе, а онда и неколико суперсила и, по неким мишљењима, само једна мегасила. Осим њих у међународним односима делују и савези држава и међудржавне и надржавне интеграције. Али, само уочавање и описивање великог броја актера није довољно за разабирање слике савременог стања света. За потпуније разумевање неопходно је из уочених разлика поново заронити у супротности које у њему делују.

Политекономским и геоекономским сагледавањем доспева се до увида да у свету владају драматичне разлике између развијених и неразвијених, богатих и сиромашних, економски напредних и опадајућих и назадних земаља. Економске разлике и супротности нису нова појава, то су обележја стања неједнакости које је класични либерални капитализам пренео у његову неолибералну постмодерну варијацију. У геоекономском погледу између великих и малих нација и држава не владају, дакле, само хармонични односи кооперације, чак ни фер конкуренције у изједначеним условима, већ конфликтни односи ресурсног и финансијског изабљивања и експлоатације.

Економска снага и супериорност ставља хиперразвијене земље у повлашћени положај у на светском тржишту на коме се према неразвијенима понашају као осiooni и халапљиви господари према обесправљеним робовима, или надмени ментори према скрушеним клијентима. Отуда се политекономски рефлекс светског капиталистичког система огледа у раширеном клијентелизму неразвијених економија према метрополским центрима капитала. У том погледу

економски мале и слабе нације и државе су хендикепиране у борби за опстанак у међународним економским односима. Ти односи, заправо, никада нису чисто економски већ су политички кондиционирани. Управо на то указује геоекономија чије значајне сазнајне резултате неки тумачи доживљавају као релевантну замену за геополитичку анализу.

И поред тога, геополитичка теорија великих и малих нација и држава се одржава и развија као солидна сазнајна парадигма тумачења међународних односа. Управо на том тлу се указују кључна стања која настају у самеравању моћи. Реч је о односима доминације и хегемоније које обележавају општи карактер светске сцене. Док су модерно доба, коме је била својствена Модерна и модернитет, на међународном и међудржавном плану обележавали су империјализам, колонијализам и хегемонизам, у постмодерном добу догодиле су се извесне интерпретативне промене. Француски мислилац Ален Турен сматра да је :„Оно што је познато као постмодернизам екстремни облик распада рационалног модела модерности. Он даје добру дефиницију онога чему се супротставља“ (Turen 2012, 203).

Наведене појаве су, наиме, стављене *ad acta* широком формулацијом да се тријумфом неолибералног модела над ривалским реалним социјализмом на политичкој, економској и културној равни није доспело само до последичног али сличног стања, него и до сасвим новог глобалне ситуације које суштински не наликује претходној (Дугин 2009, 23-27).

Стањима која можда понеког асоцирају на некадашњи империјализам, колонијализам и хегемонизам, приденуте су временске одреднице „пост“. Тако је у оквирима постмодернистичке идеологије „постизма“ сачињена нова серија „испостираних“ геополитичких феномена: постимперијализам (постимперија), постколонијализам, постхегемонизам, постсувереност, посттериторијалност... Исходи да се све у „постисторији“ десило „после“, као да се одиста ништа није десило пре.

Стварност често приморава на повратак разуму. А међународна стварност се, као и много пута пре, наругала концептима за тренутну употребу, попут фамозног „окончања

историје“ и феномена који су га обележавали. Упркос униполарним и вестерноцентричним одушевљењима, свет је поново зашао у раслојавање и умножавање полова глобалне моћи. Показало се да је тријумф евроатлантске заједнице Запада био временски ограничен на десетак година владавине Евроамерике, то јест американократије. Окончањем посткомунистичке транзиције и „ресетовања“ Источне Европе ушло се у период прераспоређивања моћи у коме је видљив геополитички опоравак Русије и геокономско и геополитичко снажење Кине. Реч је о обнови глобалног биполаризма и мултиполаризма у још увек недовољно јасним контурама (Пророковић 2018).

Осетне су индикације да је супремација западног света угрожена, да је оно што је вековима било познато као надмоћни Запад, у овом часу ако не опадању, оно свакако у више наврата пољуљано и релативизовано. Клатно планетарне моћи се померило ка евроазијским и пацифичким просторима. Трампова Америка се окреће себи повлачећи се, за сада, из бескрајне серије узалудних и прескупих војних интервенција. Европа Уније још увек трага за душом свог новог геополитичког идентитета, изван чврстог загрљаја стратешког партнера и досадашњег свеприсутног заштитника Америке.

ЗАКЉУЧАК: НАЦИОНАЛНО И ДРЖАВНО ПОЛАЗИШТЕ

Напоследку, очигледно је да се свет мења и Србија у њему. По свему судећи, Србија настоји да одговори захтевима промена у времену и простору, следећи своје виталне потребе и интересе на плану националне и државне безбедности. Унутрашња интеграција је свакако првенствена, као и развој што бољих односа на укупном етнонационалном простору што подразумева сарадњу са Републиком Српском и Црном Гором, као и другим ексјугословенским суседима у региону. Српски народ после Југославије у њеним некадашњим обрисима, има право на државу и државе. Јер, као што каже разложни теоретичар реализма Џон Миршајмер: „Нације желе да имају сопствену државу због тога што им она, више него ишта друго, максимира изгледе за опстанак“ (Miršajmer 2019, 99).

У компликованим међународним односима прокламовани српски национални приоритети су: обнова територијалног интегритета Србије на Косову и Метохији; самостална и независна спољна политика која се огледа у суверенистичком ставу, и; неутралност у међународној политици и војним односима. Предочено уједно означава неопходност добрих односа са релевантним факторима глобалне моћи које у четвороуглу означавају; Америка, Европска унија, Русија и Кина, а од регионалних сила Немачка и Турска. При свему томе, не сме се сметнути са ума проевропска оријентација Србије, уз изричито потврђену вољу неулажења у НАТО (Кнежевић 1999, 123-147) и неговања добрих односа са Русијом (Кнежевић 2009, 77-112).

Укратко, савремена Србија је непрекидно суочена са геостратешким, геополитичким и безбедносним искушењима и ризицима који извиру из антитетичке и конфликтне преконфигурације источноевропског односа снага и промена на постјугословенском Балкану. Реч је о историјском и геополитичком процесу који се одвија пред очима савременика и још није окончан. Србија у тој незавршености процеса није лишена могућности ширења маневарског простора за заштиту и остварење властитих националних и државних циљева. Србија те циљеве може најбоље да оствари првенственим деловањем са сопственог националног и државног полазишта (Кнежевић 2019, 11-39) Српско полазиште претпоставља: успешан економски опоравак, раст и структурни развој; јачање укупног одбрамбеног и безбедносног фактора; умешну примену привлачне гекултурне (мекане) моћи и; вешту и проактивну дипломатију.

ЛИТЕРАТУРА

- Aćimović, Ljubivoje. 1987. *Nauka o međunarodnim odnosima*. Beograd: Naučna knjiga – Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Babić, Jovan. 2005. *Moral i naše vreme*. Beograd: Službeni glasnik.

- Веуме, Клаус Вон. 1977. *Suvremene političke teorije*. Zagreb: Stvarnost.
- Бодин, Миленко. 2017. *Национална безбедност*. Београд: Центар за друштвена истраживања.
- Видојевић, Зоран. 2001. „Глобализација као неминовност, потчињавање и шанса“, у *Глобализација и транзиција*. Београд: Институт друштвених наука: Центар за економска истраживања.
- Гаћиновић, Радослав. 2006. *Антитероризам*. Београд: Драслар партнер.
- Деспотовић, Љубиша. 2012. *Српска геополитичка парадигма. Прилози за заснивање примењене геополитике*. Сремски Карловци: Каирос.
- Дугин, Александар. 2009. *Геополитика постмодерне. Доба нових империја. Осврти на геополитику 21. века*. Београд: Преводилачка радионица Русић.
- Кајтез, Илија. 2009. *Револуционарно насиље*. Београд: Службени гласник: Факултет безбедности.
- Кнежевић, Милош. 1994. „Темељи крипто-политике. Теорија завере или крипто-политика“. У: *Све сфере завере* (ур. Бранислав Матић). Београд: Студентски културни центар.
- Кнежевић, Милош. 1999. „Адреса необуздане моћи. НАТО у Југославији, Југославија у НАТО или нешто треће?“. *Нова српска политичка мисао*, бр. 1.
- Кнежевић, Милош. 2003. „Време и простор глобализације, Силицијумско архе човечанства“. У: *Време глобализације* (ур. Милош Кнежевић). Београд: Дом културе Студентски град.
- Кнежевић, Милош. 2006. „Проблем правде у међународним односима. Међународно право пред искушењем нарушавања“. *Правни живот. Часопис за правну теорију и праксу*, бр. 12.
- Кнежевић, Милош. 2009. „Србија на западно-источној ветрометини. Српска политика између вестернизима и русофилије“. *Национални интерес*, бр. 1-2.

- Кнежевић, Милош. 2010. „Дилеме српске спољне политике. О безалтернативној евроинтеграцији Србије“. *Национални интерес*, бр. 2.
- Кнежевић, Милош. 2016. „Национална безбедност на темељу националних интереса. Просторне димензије националне безбедности Србије“. *Политика националне безбедности*, бр. 2.
- Кнежевић, Милош. 2016. „Тероризам у обрисима политике. Терориста – застрашујућа фигура глобалног зла“. *Политика националне безбедности*, бр. 1.
- Кнежевић, Милош. 2017. „Геополитички приступ међународним односима. Проблеми, обрасци, методе“. У: *Свет и нове геополитичке парадигме* (ур. Миломир Степић). Београд: Институт за политичке студије.
- Кнежевић, Милош. 2019. „Полазишта српског питања. Националне, демократске, грађанске и европске димензије суверенизма и неутралности“. У: *Балкан у доба глобалног преуређивања* (ур. Слободан Јанковић и Марина Костић). Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Кнежевић, Милош. 2020. „Страхови и мржње у политици. Историјска димензија србомржње и србофобије“. У: *Говор мржње и култура памћења* (ур. Зоран Милошевић и Милош Кнежевић). Београд: Институт за политичке студије.
- Милашиновић, Срђан и Јевтовић, Зоран. 2013. *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Miršajmer, Džon. 2019. *Velika zabluda. Liberalni snovi i međunarodna realnost*. Београд: CIRSD.
- Nye S. Joseph. 2004. *Power in a Global Information Age. From Realism to Globalisation*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

- Pavković, Aleksandar. 2009. „Protiv opšteg prava na secesiju: argument jednakih prava“, U: *Secesija, tranziciona pravda i pomirenje* (ur. Petar Bojanić i Jovan Babić). Beograd: Službeni glasnik.
- Петровић, Зоран Пироћанац. 2013. *Вашигтерна и Срби. Од Труманових јаја до Клинтеновог осиромашеног уранијума*. Београд: Институт за политичке студије.
- Пророковић, Душан. 2018. *Ера мултиполарности*. Београд: Службени гласник.
- Rubin P. Alfred. 2008. „Humanitarna intervencija i međunarodno pravo“. U: *Humanitarne vojne intervencije* (ur. Jovan Babić i Petar Bojanić). Beograd: Službeni glasnik.
- Симеуновић, Драган. 1989. *Политичко насиље*. Београд: Радничка штампа.
- Степић, Миломир. 2011. „Поимање простора у времену геополитичке транзиције“. У. *Промена образаца мишљења у раздобљу транзиције* (ур. Милош Кнежевић). Београд: ДКСГ.
- Степић Миломир. 2019. *Српски геополитички образац*. Београд: Catena mundi.
- Томушат, Кристијан. 2006. *Људска права између идеализма и реализма*. Београд: Београдски центар за људска права.
- Turen, Alen. 2012. *Kritika modernosti*. Zagreb: Politička kultura, Podgorica: CID.
- Filips, Majkl. 2008. „Intervencija i moralna teorija“. U: *Humanitarne vojne intervencije* (ur. Jovan Babić i Petar Bojanić). Beograd: Službeni glasnik.
- Хиршман, Алберт. 1999. *Страсти и интереси*. Београд: Филип Вишњић.
- Cohen, Raymond. 1981. *International Politics. The rules of the Game*. London and New York: Longman.

*Miloš Knežević**Institute for Political Studies, Belgrade*

**GREAT AND SMALL NATIONS AND STATES IN
INTERNATIONAL RELATIONS: A REVIEW OF
RELATIONS AND CHARACTERISTICS OF SIZE IN
GEOPOLITICS**

Resume

The author looks at several features of the relationship between large and small nations and states at the international level. Since this plan, among other things, can be understood as political, ie geopolitical, the author points to the continuous action of differences between the actors of international life. Viewed through the prism of theoretical realism, the theory of globalization, world order and critical geopolitics, the essence of these relations is recognized in contradictions. On that basis, the characteristics, disproportions, inequalities that mark the negative aspects of international relations are considered. The image of the world that is being formed in the currents of globalization indicates the continuity of the state of exploitation, domination, colonialism, imperialism and hegemony in postmodern “neo” and “post” forms. In that sense, the author concludes that an optimal international national position requires a prudent interpretation of the real geopolitical position, skilful foreign policy and diplomacy, as well as the strengthening of defense and security potentials in the regional framework. In conclusion, the author points out that political practice needs to be aligned with the defined strategic goals of sovereignty and military neutrality, which presupposes the direction of movement towards the EU, but not NATO membership. Finally, in fact, first of all, Serbia must be patient and persistent in the efforts of reintegration of AP Kosovo and Metohija into its state composition.

Keywords: *great and small states, geopolitics, international relations, national interests, national security*

* Овај рад је примљен 16. септембра 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 1. октобра 2020. године.